

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ**

**ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ**

РЕФЕРАТ

магістерської роботи

за освітньо-професійною програмою «Дошкільна освіта»

Виконала: студентка II курсу, 610з групи,

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

ОПП: Дошкільна освіта.

Мельник Віта Віталіївна

Керівник: доц. Авраменко О.О.

Рецензент: доц. Лемещук М.А.

Умань 2023

ВСТУП

Актуальність. Реформування освітньої галузі викликали необхідність модернізації дошкільної освіти відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (2021), Законів України «Про дошкільну освіту» (2001), «Про освіту» (2017), «Про охорону дитинства» (2001), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 р.

Особистісна орієнтація є один із важливих пріоритетів державної політики в галузі дошкільної освіти XXI століття, так само як й розвиток здібностей та підтримка самостійності, здатності до активних дій, вміння приймати рішення у нестандартних та стандартних ситуаціях з врахуванням потреб інших людей. Головною метою системи дошкільної освіти є створення сприятливих умов для самореалізації дитини й особистісного становлення, формування її життєвих компетенцій.

Дослідження науковців в галузі дошкільної педагогіки стверджують, що виховання базових якостей особистості починається з дошкільного віку (Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Кононко О. Кошелівська, К. Крутій, Т. Поніманська та ін). Тому, беручи до уваги стратегічні завдання дошкільної освіти, питання виховання ініціативності дітей, як особистісної якості є одним з найважливіших у освітньому процесі ЗДО.

Дефініцію ініціативність тлумачать як особистісну якість, вияв діяльнісного стану людини відповідно до її ставленням до мети та завдань, особливостей. Пов'язують з її прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої й професійно-практичної мети [1].

Науковці І. Бех, І. Біла, О.Кононко, Т. Піроженко відносять ініціативність до вольових властивостей особистості, що входять до складу самостійності та визначають її як вольову якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення. Та характеризують творчо спрямовану особистість сукупністю творчих мотивів,

що визначають творчу діяльність і складаються з потягів до творчості, творчих бажань, потреб, інтересів, схильностей та прагнень. Згідно їх досліджень, творчо спрямована особистість здатна до створення нових, неповторних образів, відповідно до запитів прогресу та можливостей соціально-творчої діяльності людини на основі її творчих здібностей, і творчої активності.

Для дітей старшого дошкільного віку найефективнішим засобом виховання базових якостей, серед яких і ініціативність, залишається гра. Виховний потенціал ігрової діяльності у контексті розвитку базових якостей особистості розкрито в працях Л.Артемової, О. Кошелівської, Л. Кравчук. Низка науковців досліджувала особливості розвитку ігрової діяльності дошкільників (К. Карасьова, Т. Піроженко, Н.Пихтіна, Д. Усик та ін.).

На думку дослідників (А. Булова, Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.), найбільш ефективно виховується ініціативність у сюжетно-рольовій грі, яка є провідною діяльністю дітей дошкільного віку.

Дані психолого-педагогічних досліджень переконують, що сюжетно-рольова гра здійснює особливий вплив на розвиток ініціативності та сприяє самореалізації особистості. Науковці (Л. Артемова, Р.Жуковська та ін.) підкреслюють потенційні можливості сюжетно-рольової гри для розвитку ініціативності.

Проте питання виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, зокрема засобами гри, вивчено недостатньо. Зазначимо, що у теоретичних джерелах відсутнє єдине визначення термінів «ініціативність» та «ініціативність дітей дошкільного віку», що призводить до ускладнення розроблення методичного інструментарію та визначення сутності прийомів, методів, форм виховання цієї якості в умовах ЗДО.

Тож недостатня розробленість проблеми виховання ініціативності дітей дошкільного віку та її актуальність зумовили вибір теми дослідження: **«Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально вивчити педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності у ЗДО.

Завдання дослідження:

1. Уточнити сутність ключових понять дослідження: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку засобами гри»;

2. Розкрити потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання ініціативності старших дошкільників;

3. Теоретично обґрунтувати та практично вивчити стан виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку;

4. Визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри.

Об'єкт дослідження – процес виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку засобами гри в умовах ЗДО.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження застосовано **методи дослідження:**

– теоретичні: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури для уточнення базових понять, з'ясування стану виховання ініціативності дітей у практиці ЗДО, обґрунтування методичних аспектів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі;

– емпіричні: діагностичні (бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ю), педагогічне спостереження) для визначення стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти та сім'ї; констатувальний педагогічний експеримент, експертне оцінювання для визначення рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку;

– методи математичної статистики і обробки емпіричних даних.

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягає в тому, що: теоретично обґрунтовано сутність і структуру ініціативності старших дошкільників, компонентами якої є когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний; методику вивчення та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку гри; визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий) з відповідними показниками та схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький).

Практичне значення роботи полягає у розробці та застосуванні методики вивчення рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО; розробці рекомендованої системи роботи з виховання ініціативності старших дошкільників засобами гри.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення роботи обговорювалися на засіданнях методичних об'єднань вихователів закладу дошкільної освіти №34, м. Умані Черкаської області, науково-практичній конференції факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2022- 2023 р.).

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 102 сторінки, з них основного тексту – 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

Відповідно до першого завдання на основі аналізу теоретичних джерел було уточнено зміст базових понять дослідження: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі». Встановлено, що базова особистісна якість людини «ініціативність» є складовою головних базових якостей особистості: самостійності, морально-етичних якостей, елемент творчості. Вона розглядається у психолого-педагогічній науці як риса особистості, що характеризується спроможністю та схильністю до активних і самостійних дій й визначили такі компоненти ініціативності: когнітивний (засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, її основні прояви), емоційно-мотиваційний (внутрішні прагнення), поведінково-діяльнісний (активні та самостійні дії).

У процесі психолого-педагогічного аналізу з'ясовано, що реалізація особистісного потенціалу дітей дошкільного віку відбувається найбільш природно та невимушено в провідному виді діяльності – грі.

Серед видів ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку ми виокремлюємо саме сюжетно-рольові ігри, оскільки саме в них діти творчо інтерпретують соціальну дійсність і виявляють ініціативну поведінку.

У дослідженні, ініціативність, нами представлена як одна з основних у структурі особистості. Вона має інтегровану складову та виступає компонентом більшості інших базових якостей. Ми визначаємо поняття «ініціативність дітей дошкільного віку» як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних вчинків, практичних дій.

Поняття «виховання ініціативності дошкільного віку» ми розуміємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів із метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації

власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків у діяльності.

В межах другого завдання, на основі аналізу наукових досліджень сюжетно-рольової гри, ми пропонуємо своє визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності. Розкрито потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Результати аналізу досліджень у галузі дошкільної психології, педагогіки надають нам підстави вважати, що ігрова діяльність дітей дошкільного віку має вагомим значення для виховання особистісних якостей. становлено, що ігрова діяльність є невід'ємною частиною життя дітей, відображенням культури народу, методом і засобом виховання дітей старшого дошкільного віку.

Сюжетно-рольові ігри визнані науковцями провідним видом діяльності, в якому діти виражають власні ідеї, бажання в природних для них умовах. В процесі розігрування сюжетно-рольових ігор діти виявляють самостійність, ініціативність, вносять елементи новизни в сюжети ігор. Діти опановують вміння комунікації, засвоюють норми соціальної поведінки, вправляються в ігрових вміннях і навичках.

Наукові результати психолого-педагогічного аналізу засвідчили, що віковий період старшого дошкільного віку є оптимальним для виховання ініціативності. Саме в цьому віці закладаються основи психічних процесів: формування провідних новоутворень психіки дітей, достатній розвиток вольової сфери, оволодіння навичками та вміннями комунікації, становлення базових якостей у процесі ігрової діяльності.

В сучасних сюжетно-рольових іграх дітей старшого дошкільного віку спостерігається низка особливостей: зниження ініціативності дітей у розігруванні сюжетів ігор, стереотипність сюжетів, зменшення тривалості сюжетно-рольових ігор у розпорядку дня. Педагоги-практики у зв'язку з цією ситуацією визначають такі складнощі щодо використання сюжетно-рольових ігор: удосконалення професійної компетентності вихователів, урізноманітнення предметно-ігрового середовища, використання опосередкованих методів педагогічного супроводу дитячої гри, розуміння батьками виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор.

У процесі вирішення третього завдання визначено критерії, показники й схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Критеріями виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі визначені:

1) когнітивний (наявність знань про ініціативність та її основні прояви; наявність уявлень про ігрову компетентність);

2) емоційноціннісний (бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів);

3) соціально-комунікативний (прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі) ;

4) творчо-дієвий (внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності).

Схарактеризовано рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: високий, середній, низький.

Для дітей з високим рівнем вихованості ініціативності наявними є: ґрунтовні знання про ініціативність та основні її прояви; уявлення про власну ігрову діяльність; прагнення і вміння дитини передавати емоційний стан героя у засобах зовнішньої виразності та мовленні; вміння спілкуватися та

взаємодіяти у колективі; здатність до реалізації спільного задуму; опанування навичками ігрової активності; прагнення до нових знань про гру; внесення до тематики чи сюжету гри елементів новизни; нестандартний підхід до вибору предметів або їх заміників для гри.

Для дітей з середнім рівнем вихованості ініціативності у грі характерними є не досить повні й усвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; часткові уявлення про ігрову діяльність; наявні часткові прагнення і вміння передавати емоційний стан героя через засоби зовнішньої виразності та мовлення; епізодичні прояви самостійності в грі. Діти цього рівня вміють спілкуватися та взаємодіяти у колективі, орієнтуються на реалізацію спільного задуму, однак не завжди здатні пояснити свою думку чи внести до тематики або сюжету гри елементи новизни; не завжди висловлюють власну думку; ситуативно володіють ігровою активністю. Проте здатні виявляти нестандартний підхід у виборі предметів або їх заміників для гри.

Для дітей з низьким рівнем вихованості ініціативності характерними є неповні і неусвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; недостатні уявлення про ігрову активність. Вони не володіють емпатією, не прагнуть спілкуватися та взаємодіяти у колективі; орієнтуються на реалізацію лише особистих інтересів. Не намагаються передати емоційний стан героя і не висловлюють власної думки стосовно цього. Не демонструють ігрової активності та не виявляють самостійності у грі. Не виявляють прагнення до отримання нових знань щодо власної ініціативності у грі.

За результатами проведеного нами констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість дітей мають середній та низький рівень вихованості ініціативності в умовах сюжетно-рольової гри.

Ми виявили, що батьки приділяють увагу питанням виховання ініціативності та базових якостей, проте сюжетно-рольові ігри не сприймаються ними як ефективний засіб виховання дітей та визначають її як

внесення дітьми новизни в діяльність, пропозицій, активних дій, швидше як розвага та відпочинок.

Сучасні вихователі приділяють належну увагу ігровій діяльності, але відчують труднощі в її організації, доборі методів і прийомів педагогічного супроводу дитячої гри, Це підтверджує недостатньо поінформовані з питань виховання ініціативності дошкільників у грі.

У межах вирішення четвертого завдання підібрано, обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти, а саме:

- 1) створення динамічного ігрового розвивального середовища;
- 2) систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації;
- 3) партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в процесі сюжетно-рольової гри.

Означені педагогічні умови реалізовувалися шляхом забезпечення компонентів: когнітивного, емоційно-мотиваційного, поведінково-діяльнісного.

Впровадження виховної роботи рекомендовано здійснювати в три етапи, за такими напрямками: з педагогами ЗДО, дітьми дошкільного віку, сім'ями вихованців, для кожного напрямку роботи, за окресленими етапами рекомендовані відповідні методи.

На підготовчому етапі – реалізовувалася перша педагогічна умова «створення динамічного ігрового розвивального середовища». На цьому етапі було створено «Куточок настрою», «Дошку інтересів дітей групи», дібрано серію вправ і психологічних етюдів, запроваджено роботу «Родинного клубу», здійснено просвітницьку роботу серед батьків засобами інформаційно-адаптивних ігор («Мозковий штурм»), організовано центр «Грайлик» для дітей;

На інформаційно-формуальному етапі впроваджувалася друга педагогічна умова «систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації». Розроблені ігрові заняття за темами: «Сім'я», «Супермаркет» тощо; введено опосередковані правила гри; проведено бесіди, віртуальні екскурсії, малювання з обговоренням, читання та обговорення художньої літератури. Дітям надана інформація про таку базову якість особистості, як ініціативність.

У роботі з батьками, рекомендовано застосування загальних та спеціальних методів виховання ініціативності. Продовження роботи «Родинного клубу», проведення майстер-класу «Гра очима дитини». Розроблені рекомендації у виборі оптимальних форм, методів, прийомів виховання ініціативності.

З метою удосконалення професійних вмінь для педагогів, рекомендовано майстер-класи з коментарями, конференцію, гру-вікторину, педагогічний тренінг.

На творчо-діяльнісному етапі зреалізувано третю педагогічну умову «партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в іграх дітей». Для забезпечення цього етапу ефективними можуть бути такі форми роботи: психологічні етюди, ігри-драматизації, ігри-вправи, розваги, творчі колективні роботи.

Контрольний зріз отриманих даних експериментально-дослідної роботи підтвердив ефективність застосування даних педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.